
MULTICULTURAL VALUES AND MULTICULTURAL EDUCATION IN TRANSITION COUNTRIES

Jelena Krulj

Teacher's training faculty Prizren – Leposavić, Serbia, jelena.krulj@pr.ac.rs

Nataša Lazović

State University of Novi Pazar, Serbia, nlazovic@np.ac.rs

Emilija Marković

Teacher's training faculty Prizren – Leposavić, Serbia, emilija.markovic@pr.ac.rs

Sladjana Vidosavljević

Teacher's training faculty Prizren – Leposavić, Serbia, sladjana.vidosavljevic@pr.ac.rs

Abstract: The subject of this work is the issue of humane multicultural relations in education in countries of transition (including our country), which tend towards integration, through a better approach to education and a greater appreciation of multiculturalism and multicultural values. Globalization symbolizes the spirit of our time. It is an open, complex and contradictory process that leads to the economic, political and cultural unification of humanity. It makes sense if it contributes to the affirmation of universal values, such as: knowledge, democracy, fairness, tolerance, humanism and solidarity. Globalization and homogenization of culture and education should not lead to a narrowing of the cultural and national rights of states and minority communities. Integration into the community of European people is manifested and demonstrated in the constant aspiration of all people to try numerous differences (national, linguistic and other peculiarities) to perceive, appreciate and find a clasp that would allow heterogeneous cultures and inherited values to ensure better and more equal treatment through coexistence and mutual tolerance. The premise of all diversity is tolerance. This implies eliminating or reconciling the dilemmas about whether to direct the educational process towards similarities about the other, i.e. towards universal values. The recommendation would be that, with respect and basic protection of cultural particularities and ensuring the possibility of development and nurturing of the values of minority people, they seek points of contact with the currents of other majority people, in order to connect better with each other and integrate more easily into the new community. This will allow, through intercultural education to better evaluate the achievements and contributions of all communities and relax the acceptance and appreciation of the real values of other cultures and national values. The answers to these questions are sought by numerous European countries through certain movements, recommendations of innovations, declarations, etc., in order to break up the ossified education systems. The paper discusses the state, views and tendencies in organizing a quality educational process, through the analysis of numerous reforms, which affirm multiculturalism and multicultural values. These are reforms that advocate changes and make more or less radical deflection from the concept of traditional education and emphasize universal values: knowledge, democracy, equity, tolerance, humanism and solidarity with a plural, pedagogical and intercultural education system, which would be based on four (Delor's) basic pillars of education: learning to know, learning to be, learning to live together and learning to do.

Keywords: multiculturalism, education, transition, pedagogical pluralism, globalisation.

МУЛТИКУЛТУРНЕ ВРЕДНОСТИ И МУЛТИКУЛТУРНО ОБРАЗОВАЊЕ У ЗЕМЉАМА ТРАНЗИЦИЈЕ

Јелена Круљ

Учитељски факултет у Призрену-Лепосавићу, Србија, jelena.krulj@pr.ac.rs

Наташа Лазовић

Државни универзитет у Новом Пазару, Србија, nlazovic@np.ac.rs

Емилија Марковић

Учитељски факултет у Призрену-Лепосавићу, Србија, emilija.markovic@pr.ac.rs

Слађана Видосављевић

Учитељски факултет у Призрену-Лепосавићу, Србија, sladjana.vidosavljevic@pr.ac.rs

Апстракт: Предмет овог рада су питања хуманих мултикултурних односа у образовању у земљама транзиције (где спада и наша земља), а које теже ка интегрисању, кроз квалитетнији приступ образовању и веће уважавање мултикултурализма и мултикултурне вредности. Глобализација симболизује дух нашег времена. Реч је о отвореном, комплексном и противуречном процесу који води економском, политичком и културном уједињавању човечанства. Сама њена поента је једино у томе уколико подстиче афирмацију универзалних вредности, као што су: знање, демократија, правичност, толерантност, хуманизам и солидарност. Глобализација и хомогенизација културе и образовања не би требало да воде ка сужавању културних и националних права држава и мањинских заједница. Односно, глобализација и хомогенизација културолошких и образовних вредности кроз интегрисање у ширу заједницу европских народа, поред бројних различитости и особености (националне, језичке и др.), има за циљ њихов бољи и равноправнији третман, како би се кроз јединство хетерогености већом толерантношћу показало богатство различитости. Потребно је, дакле, изнаћи могућности кроз одговарајући образовно-васпитни систем за неговање и развијање мањинских култура и штитити њихове посебности кроз додирне тачке са већинским културама. Јер свет културе и цивилизације, допушта и чува једнакости, али и разлике, а то се једино може постићи учењем толеранције и упознавањем сваког детета са интеркултуралним и мултикултуралним васпитањем и образовањем као обавезним предметима у школама, како би се обезбедило релаксације прихватање и уважавање стварних вредности других култура и националних вредности. Услед константне миграције становништва које доноси незаустављиве промене друштва на глобалном нивоу, школство, односно образовни системи европских земаља који су у процесу транзиције неминовно подлежу променама. У циљу развијања флексибилности свеопште деградације и учураености образовања велики број земаља преко све присутнијих удружења инсистира на реформисању и прилагођавању образовања новонасталим променама. У раду се разматра стање, погледи и тендеције у организовању квалитетног образовног процеса, кроз анализу бројних реформи које афирмишу мултикултурализам и мултикултурне вредности. То су реформе које заговарају промене и које мање или више праве радикалан отклон од концепта традиционалног образовања, а потенцирају универзалне вредности.

Кључне речи: мултикултурализам, образовање, транзиција, педагошки плурализам, глобализација

1. УВОД

За сваку људску заједницу увек је битно преживљавање. Међутим, „данас више него јуче преживети значи поделити ресурсе и знања, очувати богатство природе и различитост култура, прихватити истовремено и идентитет и разлику да би се живело у добрим односима, образовати савезе да би се повећала расположива снага и доћи заједно до победе над супротностима” (Мајор; 1996:15). Све се учесталије расправља о глобализацији као новом светско-историјском процесу који битно утиче на све димензије и функције савременог друштва. Не превиђају се ни њене противуречности, па се захтева да се у свим земљама стварају услови за њихово активно учешће у обликовању света. Познато је да свака личност тежи да развије своје снаге, испољи своје особине, да се рашири у свој својој величини и покаже у целости. Због тога, рад школа свих нивоа и профила ваља усмеравати „на образовање и васпитање појединаца који ће веровати у своје способности, имати базична знања и компетенције, бити отпорни на неизвесност, спремни да ризикују, оспособљени за откривање, решење, али и постављање проблема” (Максић; 1998:32).

У савременом друштву које је закорачило у трећи миленијум одвијају се велике друштвене промене чије последице нису једнозначне. Променио се поредак чинилаца који одређују услове живота, развоја и напретка човека и друштва. Наука и образовање битно утичу на цивилизацијске токове. Јача улога и одговорност друштвених институција које учествују у одржавању, напредовању и ширењу знања (Мајор, 1997). Развојним променама у друштву и образовању доприноси развој и примена науке. Она смањује опасност стихијског развоја, импровизованих дијагноза, насумичних прогноза и неосмишљених акција.

Глобализација симболизује дух нашег времена. Реч је о отвором, комплексном и противуречном процесу који води економском, политичком и културном уједињавању човечанства. Она има смисла уколико доприноси афирмацији универзалних вредности, као што су: знање, демократија, правичност, толерантност, хуманизам и солидарност. Глобализација и хомогенизација културе и образовања не смеју да воде ка сужавању културних и националних права држава и мањинских заједница.

2. МУЛТИКУЛТУРНЕ ВРЕДНОСТИ И МУЛТИКУЛТУРНО ОБРАЗОВАЊЕ У ЗЕМЉАМА ТРАНЗИЦИЈЕ

„Разлике култура” могу бити идентификоване као мултикултуралност, што упућује на разлике у језику, етничке или националне разлике, религијске и на социоекономске различитости. Мултикултуралност чине различитости које се сусрећу. Она подиже ниво толеранције међу културама, повећава разумевање и

„сусреће” културе различитих група - побољшава комуникацију различитости (Kucheryavaya et al., 2020). Настојање за поновним интеграцијама у Европи, посебно за земље у транзицији каква је наша, подразумевају реструктурирацију мишљења и поступања са предзнаком солидарности и напорног рада. Балкан су кроз историју многи називали транзиционим регионом. Увек је постојала политика међусобног растакања (асимилације) између народа који су се населили/сместили у балканске земље и постојећих. Из тог разлога се може рећи да у историјском процесу преовладава нестабилна структура. За земље запада са високо развијеним степеном еманципације и интеграције етничких и мањинских група, земље Балкана су важиле за оне које су углавном маргинализовале мањинске, етничке и религиозне групације (Todorović, 2019). Са великим потешкоћама у вези са мултикултурализмом и инклузијом сусрела се и Босна и Херцеговина у послератним годинама (Osler & Pandur, 2019). Међутим, балканска географија је, упркос својој нестабилној структури, успела да опстане чак и у мултикултуралној структури до данас и зато је сагледавање мултикултуралног образовања и вредности увек актуелно питање на нашем поднебљу (Akova & Kantar, 2021).

На образовном плану све ово прате наглашени напредак науке и технологије и стално ширење нових сазнања. Брзе друштвено-економске, политичке и културне промене иду у корак с новим аспирацијама, тежњама и интересовањима појединаца, намећу, намећу нове захтеве образовању. Преиспитује се место, улога и значај знања. Савремена друштва, означена као друштва брзих и честих промена, постављају појединцу знатно веће захтеве при доношењу индивидуалних одлука. Данас се све више мењају схватања о учењу и читању у савременој култури (Недовић и Шеховћ, 2006). Учење све више подразумева разумевање, поимање, идентификовање информација и њихово трансформисање у генерализације, принципе и законе. Све више се инсистира на овладавању компетенцијама за употребу и примену наученога, при чему се подвлачи значај “економије знања”. Културална различитост није више само термин, то је наша реалност (Sprajić-Vrkaš, 2022).

Хумани мултикултурни односи и педагошки плурализам су теме чије се разматрање интензивира крајем XX и на почетку XXI века. Ослонац за разматрање те у њеној комуникацији са педагошким стваралаштвом почев од класичних педагога, чија учења не само да и данас трају, већ се сматрају актуелним. Тако се у контексту плурализма из класичних учења о васпитању помињу Коменски и Дистервег, али и више иновативних педагошких иницијатива и учења, попут тзв. „Валдровских школа” у Немачкој, огледа у Биенефелду - Хартмута фон Хертига у Немачкој, „Слободне школе” у непосредној околини Берлина, „Липецких школа” у Подмосковољу, покрет Целестен Френеа у Француској, „Активне школе” и „Школе подобности” Адолфа Ферјера, те десетина покушаја у оквиру реформних покрета у Европи, уз нарочито истицање „Јена плана” - Петера Петерсена, Овиде Декролија у Холаднији, Манхјамског система педагошког рада Антона Сикингера у Немачкој, итд. У новије време се веома уважава допринос Марије Монтесори, чувене италијанске педагошке списатељице, познате по доприносу развоју и унапређивању предшколског васпитања. Та педагогија Марије Монтесори заснована на хуманим мултикултурним односима кроз педагошки плурализам, већ скоро један век шири се и изван граница Италије, њене домовине. Њена схватања су разлози и поводи за сусрете педагога на тематизовању педагошког мултикултурализма и хуманих односа широм Европе, па и на Балкану.

Педагошке идеје Марије Монтесори „сагласна” су са амбијентом за учење испуњеним са богатим и разноврсним дидактичким материјалом. Деца су слободна да се служе дидактичким материјалом који их окружује и стоји им на располагању (Montessori, 2013).

Пажњу привлаче и „Слободна школа у Берлину”, (Freie Schule in Berlin - Tempelhof), у којој је ученицима на располагању у учионицама било више простора за поучавање. А посебност чини „Валдорфска школа Рудолфа Штајнера”, (Rudolf Steiner, 1861-1925) 1919. године у Штутгарту. Вадорфски педагози познати су по теоријском захтеву да се учење организује „главом, срцем и руком”. Данас има стотинак таквих школа у свету.

Матијевић на егалитаран начин, полетно, пише о педагошком плурализму и хуманости у образовању. „Не постоји најбоља школа на свијету”, изричит је он. (Матијевић, 2011:83). Једним типом, обрасцем школе, није могуће задовољити све. Развијени системи образовања су плуралистички обликовани. Демократски системи пружају више могућности за успешно образовање. У такве системе се убрајају Немачки, САД, Француски, системи са демократском традицијом образовања.

Бивше социјалистичке земље засновале су и развиле унисоне, „конфекцијске школе”, почев од Албаније до Совјетског Савеза, дакако, и ех Југославије. То су земље и школе, одбојне према разликама и плурализму. Чак је и наука, педагогија, која је чинила теоријски и научни основ система образовања била „јединствена”! Настајао је и развио се полувековни циклус социјалистичког образовања. То је био полувековни циклус одбојности према различитостима, време приклањања и подређивања образовања

социјалистичкој држави са њеним неплуралним институцијама. По Матијевићу, школски и педагошки обрасци поучавања одржавали су се у школама, па и у педагогици, у облику једноумља, догматизма, остваривања државне политике. Уместо плурална и интеркултурна, настала је и развила се „државна”, догматска школа и педагогија. Све што се дешавало у школи произлазило је из државних прописа и доминантне идеологије, не из науке о васпитању. Политичка држава творила је политичку школу, политички плурализам створио је педагошки, школски, образовни плурализам!

Европска „плурална школска сцена”, током прве половине XX века, имала је школе са различитим идејама и концепцијама – Монтесори, Петерсен, Рудолф Штајнер, Целестен Френе, Адолф Феријер, по пројектима реформних покрета. Такве алтернативне школе изазивале су појаву „слободних приватних школа” којих је било приближно 10% у односу на број државних школа.

Историјска, економска и социјална искуства производе и предрасуде и стварне разлике између различитих етничких група. Људи који живе у једној посебној етничкој или културалној групи прихватају вредности, ставове и све оно што наглашава та култура. Њихово понашање може бити различито од других, али и даље за њих функционално. Препознавање и поштовање ових разлика је значајан аспект уклапања у различити, мултикултурни свет (Spencer, 2000: 69).

3. УЛОГА КУЛТУРЕ, ТОЛЕРАНЦИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ КАО НАЈЗАЧАЈНИЈИ ФАКТОРИ ЈЕДНАКОСТИ

Свет културе и цивилизације, допушта и чува једнакости, али и разлике. Сваки носилац научних степена дужан је да академски степен који има стави испред имена (проф., др., мр., спец., итд), као што и свака стручност, једнакост позиције у стручности, неће нарушити једнакост уколико се уз име уписује ветеринар, лекар, професор, судија, правник, електричар, машинац, итд. У том смислу, једнакост је релативизирана и није нарушена уколико је једнакост неког нивоа условљена додатним квалификативима. Држава, црква, наука, уметности, спортска друштва, клубови, имају своје критеријуме једнакости, али тиме не нарушавају једнакост, већ, напротив, потврђују је у делу у којем је то заиста једнакост. За фудбалера је довољно једнакост препознати преданошћу и посвећености фудбалу, те ова не може бити нарушена тиме да ли је дотични припадник неког клуба играо у три или пет тимова, те ко су били саиграчи у тим тимовима у којима се дотични спортиста налазио.

Метакомуникацијски модели се остварују улогом преко посредника, од којих су неки „задужени” за циљеве, садржаје рада, други за увид у тешкоће са којима се комуникација суочава. То комуникације делимично чини универзалним, јер добијају значај за све, имају карактер једнакости у заштити, посредством полиције, обезбеђивања здравствене заштите, образовања и школовања, воде, грађанских права и дужности, што се прихвата као једнакост или ускраћивање једнакости свима који су зависни од услуга за које је једнакост услов правичности и успеха, дакако и културе! Улога културе као фактора једнакости нарочито је значајна у учењу, које утицајем на младе обезбеђује будућност народа. При томе се имају у виду биолошко-технички системи, опажање као праг сазнања, афективно-логички систем и социјални системи. Тако условљени „комуникацијски односи” чине основу њиховог успеха у домену телесних, мисаоних и емотивних садржаја и односа, што није оствариво изван културног контекста.

Претпоставка сваке разноликости је толеранција. „Култура толеранција значи прихватање различитости, признавање права на разлике у којима се ништа не сматра мање вредним или опасним” (Коковић, 2005: 251) У духу тих тежњи, веома је важно афирмисати мултикултурализам који би постепено културни монизам замењивао културним плурализмом и омогућио да се на мултикултурној димензији заснују васпитање и образовање младих. Слабости традиционалног образовно-васпитног система, углавном се посебно уочавају у недовољној заступљености плурализма (поготову педагошког и дидактичког), хеторгених икултура и вредности, како би се узајамном толеранцијом обезбедили бољи и равноправнији третмани посебности и различитости. Зато васпитно образовни систем мора сагледати реалне потребе савременог света, како пи се проналазили прави путеви за уклањање негативних, а проналазили позитивни процеси.

У трагању за адекватним приступом образовању настали су бројни иновативни покрети у европи који су (у виду препорука, декларација, саопштења и др.) настојали да тај систем обогате универзалним вредностима мултикултуралности те “таква друштва све мање личе на мозаик у којем заједнице различитог националног, верског, језичког и културног поријекла живе једни поред других. Између различитих скупина, али и њихових култура, постоје интеракције које „бришу” дихотомију већина - мањина”. (Бранковић, Д., 2009: 503). Демократским принципима и свим анализираним европским препорукама (јер је и наша земља у транзиционом систему), и у колико жели да одговори позитивно на све могуће изазове информатичког друштва морала би се прилагођавати новонасталим околностима и проналазити најбољи однос кроз усаглашавање три новонастала концепцијска елемента: глобално-локално: универзално-индив идуално и

савремено - традиционално и осталих елемената националног (проток идеја, људи, робе, информација и др. без ограничења, али и потпуну заштиту сопственог језика, културе). Прихватање општеважећих и општеприхватљивих ставова и њихово прилагођавање сопственим потребама . али никако униформисање укалупљивање у сопствена и наслеђена начела,

4. ЗАКЉУЧАК

Током 20. века у разним деловима Европе, поготово, у земљама транзиције, па и света дешавају се покрети који се залажу за ново образовање спроводећи бројне реформе у циљу модернизације процеса и система образовања, а којима се афирмише више модела реализације мултикултуралности и мултикултурних вредности – међу њима је и наша земља.

Мултикултуралност и мултикултуралне вредности, данас имају разне ослоњце и основе какве нису биле доступне ранијим културама. Инструметариј повезивање култура, данас је на далеко вишем нивоу од оног какав је био раније. Наши преци, преци мултикултуралности и мултикултуралних вредности нису могли ни замислити, камоли користити се добрима, каква су средства масовне комуникације. Савремени човек је створио средства на којима се могу заснивати просперитет у сваком погледу, остварити сарадње и заштита, без обзира на место, ниво и карактер културних вредности које треба користити.

У овом раду бавимо се установљењем модерног мултикултуралног образовања у коме је интегрисана европска културна баштина у циљу упознавања, поштовања и уважавања и других културолошких разлика и вредности.

ЛИТЕРАТУРА

- Бранковић, Д. (2009). Култура и слободно време, у :Научна и духовна утемељеност друштвених реформи, Зборник-стр 497-509, Бања Лука: Филозофски факултет у Бања Луци
- Коковић, Д. (2005). Пукотине културе, Нови Сад: Прометеј.
- Мајор, Ф. (1991). Сутра је увек касно, Београд: Југословенска реквија.
- Akova, S., & Kantar, G. (2021). Globalization in the context of multiculturalism and ethnicity in the Western Balkans and intercultural communication. *Journal of Public Affairs*, 21(2), e2185.
- Kucheryavaya, E. V., Witkowska, M., Kalinovskaya, V., Seleznev, P., Zubanova, S., & Fedyaikin, A. (2020). The multiculturalism policy in Europe. *Online Journal Modelling the New Europe*, 32, 58-71.
- Maksić, S. (1998). Darovito dete u školi. Beograd institute za pedagoška istraživanja.
- Matijević, M (2011). Škola i pedagoški pluralizam u zemljama u tranziciji u :Pedagogija M.Montesori – poticaj i razvoj pedagoškog pluralizma.. Split.
- Montesori, M. (2010). Упијajući ум, Београд: DN Centar.
- Montesori, M. (2013). *The montesori method*. Transaction publishers.
- Nedović, V., Šehović, S.(2006). Уčenje и čitanje u savremenoj kulturi.,Beograd: Уčiteljski fakultet-Универзитета у Београду
- Osler, A., & Pandur, I. H. (2019). The right to intercultural education: students' perspectives on schooling and opportunities for reconciliation through multicultural engagement in Bosnia and Herzegovina. *Intercultural Education*, 30(6), 658-679.
- Rudolf, S., (1919). Vlodorfs School. Shtuttgart.
- Spajić-Vrkaš, V. (2022). The emergence of multiculturalism in education: from ignorance to separation through recognition. *Perspectives of multiculturalism-western and transitional countries*, 87.
- Spenser, M. B. (2000). Ethnocentrizam. In A. Kazdin (Ed.), Washington. DC, Encyclopeda of psihologi, New York, American Pshological Assiciation and Oxford: U.Press.
- Todorović, D. M. (2019). Tolerance, Multiculturalism and Interculturalism in the Balkans. *FACTA UNIVERSITATIS-Philosophy, Sociology, Psychology and History*, 18(01), 1-14.
- https://www.researchgate.net/publication/229627428_Multiculturalism_and_Multicultural_Education_in_an_International_Perspective, 2023